

ΣΥΝΕΔΡΙΟ – ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ

Γλυκύπικρον αμάχανον όρπετον: ο έρωτας στη διαχρονία της ελληνικής γραμματείας

Κύριε Πρύτανη,

Κύριε Κοσμήτορ,

Κυρία Πρόεδρε του Τμήματος Φιλολογίας

Κύριε Πρόεδρε της Επιτροπής του Συνεδρίου

Αγαπητές και αγαπητοί συνάδελφοι,

Αγαπητές και αγαπητοί φοιτητές και φοιτήτριες,

Κυρίες και κύριοι,

Η *Θεογονία* του Ησιόδου τονίζει πρώτη και με ιδιαίτερη έμφαση όχι μόνο την ξεχωριστή θέση που κατέχει ο Έρωτας στην ιεραρχία των θεών, αλλά και τον βασικό του ρόλο στη συμπαντική τάξη, στη δημιουργία του κόσμου, στην πορεία και την εξέλιξη της ζωής. Αρχικά υπήρχε το χάος, αλλά στη συνέχεια δημιουργήθηκαν η Γη, ο Τάρταρος και ο Έρωσ! Ο Ησιόδος αναφέρει για τη Γη ότι έκτοτε είναι η ασφαλής βάση για όλους, για τον Τάρταρο ότι σχετίζεται με τα βάθη της Γης και μετά έρχεται στον Έρωτα, στον οποίο αφιερώνει τρεις ολόκληρους στίχους, όσους ακριβώς αφιέρωσε νωρίτερα συνολικά για το Χάος, τη Γη και τον Τάρταρο μαζί! Γράφει για τον Έρωτα:

ήδ' Έρος, ός κάλλιστος έν άθανάτοισι θεοΐσι,
λυσιμελής, πάντων δέ θεών πάντων τ' άνθρωπων
δάμναται έν στήθεσσι νόον και επίφρονα βουλήν. (120-122)

Και ο Έρωτας, που είναι ο ωραιότερος θεός μέσα στους αθανάτους, αυτός που παραλύει το σώμα και αυτός που σε όλων, θεών κι ανθρώπων, τα στήθια μπαίνει και υποτάσσει το μυαλό και τη συνετή σκέψη!

Στην αφήγηση του επικού ποιητή ο Έρωτας είναι τόσο απαραίτητος και καθοριστικός για κάθε έκφανση της ζωής όσο και η Γη η ίδια. Η μυθολογική αυτή διατύπωση της κοσμογονσίας περιέχει την δική της αλήθεια και ο Ησιόδος,

παρουσιάζοντας έτσι τον έρωτα, ως μια αρχέγονη δύναμη (θεότητα, αν θέλετε) του Κόσμου, ικανή να επηρεάσει θεούς και ανθρώπους, όλα τα όντα ουσιαστικά, και να ελέγξει την υλική και πνευματική τους υπόσταση – παρουσιάζοντας, λοιπόν, έτσι τον έρωτα ο Ησίοδος, άνοιξε ένα τεράστιο κεφάλαιο στο μεγάλο βιβλίο της ανθρώπινης αναζήτησης, στο οποίο εντάσσονται ως ενότητες ή υποενότητες, σημειώσεις ή υποσημειώσεις οι μεταγενέστερες του αναζητήσεις ποιητών, φιλοσόφων, ρητόρων, στις οποίες προστέθηκαν αργότερα και άλλες μελετητών, επιστημόνων, ερευνητών, λογοτεχνών. Ενδεικτικά θα αναφέρω ελάχιστες – χαρακτηριστικές, ωστόσο, περιπτώσεις – από τα προκλασικά και κλασικά χρόνια.

Ο Αρχίλοχος, ο αρχαιότερος λυρικός ποιητής, τις κοσμογονικές παρατηρήσεις του Ησιόδου, που έτσι κι αλλιώς βασιζόνταν στην εμπειρία του ανθρώπου της εποχής, τις μεταφέρει σε προσωπικό επίπεδο και στη δική του σχέση με τον Έρωτα:

Τοιος γαρ φιλότητος έρωσ ύπὸ καρδίην ἔλυσθεις
πολλήν κατ' ἄγλυν ὀμμάτων ἔχευεν,
κλέψας ἐκ στηθέων ἀπαλὰς φρένας.

Τέτοια λαχτάρα ερωτική τύλιξε την καρδιά μου,
που άπλωσε στα μάτια μου βαριά θαμπάδα
και μου έκλεψε την ήρεμη σκέψη από τα στήθια.

Ο Έρωτας, όμως, δεν επρόκειτο να χάσει, από την παρέμβαση της λυρικής ποίησης, την κοσμολογική του διάσταση. Στην κοσμολογική σκέψη των προσωκρατικών ο Έρωτας είναι παρών στον Εμπεδοκλή με την μορφή της φιλότητος (τη συναντήσαμε ήδη στον Αρχίλοχο), της δύναμης, δηλαδή, που φέρνει σε επαφή και μίξη τα τέσσερα βασικά στοιχεία, τα «ριζώματα» (γη, νερό, αέρα και φωτιά) με αποτέλεσμα να δημιουργηθούν οι διάφορες μορφές του κόσμου. Λίγο αργότερα ο Έρωτας εμφανίζεται ως βασικό συστατικό μιας πρωτοεμφανιζόμενης ρητορικής θεωρίας και άμεσα συμβάλλει στη γέννησή της. Αυτό συμβαίνει, όταν ο τρόπος που λειτουργεί ο έρωτας και επηρεάζει την ανθρώπινη ψυχή βρίσκεται στον πυρήνα της απόπειρας του Γοργία να δημιουργήσει μια πρώτη θεωρία για τη δύναμη και τη σημασία της νεότευκτης ρητορικής. Στη συνέχεια ακολουθεί η μεγαλειώδης προσπάθεια του Πλάτωνα να καθιερώσει τη φιλοσοφία ως έναν ξεχωριστό κλάδο με διακριτή δική του μέθοδο, δυνατότητα προσέγγισης όλων των προβλημάτων (από τη μεταφυσική μέχρι την πολιτική θεωρία και από την ηθική και τη θρησκεία μέχρι την επιστημολογία και τα μαθηματικά) και με κεντρική θέση στην ανθρώπινη ζωή και στην κοινωνία. Σε αυτή την μεγαλειώδη

προσπάθεια του Πλάτωνα είναι γνωστό ότι ο Έρωτας έχει κεντρική θέση και ιδιαίτερο ρόλο.

Τα παραδείγματα επιβεβαιώνουν το ευρύ πεδίο δράσης του Έρωτα που είχε ήδη αναγνωρίσει ο Ησίοδος, αλλά αναδεικνύουν και κάτι ακόμα: ότι ο Έρωτας στην ελληνική γραμματεία δεν αναφέρεται και δεν αναλύεται απλά ως οντότητα ή φαινόμενο ούτε παρουσιάζεται μόνο ως πηγή έμπνευσης, αλλά αξιοποιείται ταυτόχρονα ως ερμηνευτικό εργαλείο σε διάφορους κλάδους του επιστητού στην προσπάθεια κατανόησης του κόσμου. Αυτή η αξιοποίηση είναι αναγνώριση στην πράξη του κεντρικού ρόλου του Έρωτα σε ποικίλες εκφάνσεις της ζωής.

Η ελληνική γραμματεία με μια παρουσία περίπου τριών χιλιάδων ετών έχει, βέβαια, πολλά να πει για τον Έρωτα. Το συνέδριο, που θα γίνει τον Ιούνιο και του οποίου πρόδρομη εκδήλωση αποτελεί η σημερινή συνάντηση, δεν μπορεί προφανώς να εξαντλήσει το θέμα. Γίνεται, όμως, μια αρχή που θα φωτίσει πολλές άγνωστες πτυχές του και θα δείξει πώς αντιμετωπίζεται το φαινόμενο του έρωτα από την αρχαία ελληνική, τη βυζαντινή και νεοελληνική γραμματεία. Τόσο οι σημερινές εισηγήσεις, όσο βέβαια και αυτές που θα παρουσιαστούν στην τριήμερη πλήρη εκδοχή του συνεδρίου θα αποτελέσουν μέρος του μεγάλου κεφαλαίου που άνοιξε ο Ησίοδος!

Θα ήθελα, στο σημείο αυτό, να συγχαρώ και να ευχαριστήσω θερμά τους αγαπητούς συναδέλφους του Τμήματος Φιλολογίας για την πρωτοβουλία της διοργάνωσης του συνεδρίου και για την σταθερή και έμπρακτη στήριξή της. Ιδιαίτερες ευχαριστίες θα ήθελα να απευθύνω στον Πρόεδρο της Επιτροπής του Συνεδρίου, τον αγαπητό συνάδελφο Βασίλη Βερτουδάκη και τα μέλη της Επιτροπής, καθώς και στην Πρόεδρο του Τμήματος Φιλολογίας κ. Αντωνοπούλου για τη στήριξη που προσέφερε και προσφέρει στην Επιτροπή. Επειδή τόσο η σημερινή ημερίδα όσο και το συνέδριο του καλοκαιριού θα στεφθούν από απόλυτη επιτυχία, είναι βέβαιο ότι ο θεός Έρως όχι μόνο θα επαναβεβαιώσει την εμπιστοσύνη του προς τα μέλη της Επιτροπής, αλλά θα τους προσφέρει και πρόσθετες τιμές, χαρίζοντάς τους την πλήρη γνώση της ερωτικής τέχνης – δώρο που έχει κάνει μια φορά ως τώρα και μόνο στον Σωκράτη! Τέλος, ευχαριστίες θερμές στον Πρύτανη του Ιδρύματος, ο οποίος όχι μόνο συνέβαλε στη γέννηση της ιδέας, αλλά ενθάρρυνε, στήριξε και εξακολουθεί να στηρίζει ενθουσιωδώς την υλοποίησή της. Είναι προφανές ότι το Πανεπιστήμιο θέλει να γνωρίσει καλύτερα, αλλά και να εξευμενίσει τον αρχαίο θεό, ο οποίος διαχρονικά εμφανίζεται ή θεωρείται ότι εμφανίζεται με έναν καλό και έναν κακό εαυτό! Σε έναν ζωντανό

χώρο, όπως το Πανεπιστήμιο, η αρχέγονη θεότητα του Έρωτα προβάλλει διαρκώς τις δυνατότητες που έχει και τις συνέπειες που μπορεί να προκαλέσει. Δεν παύει να αναμειγνύεται ή να καιροφυλακτεί παντού: π.χ. στην αποτελεσματική εκπαίδευση, στη χρηστή διοίκηση, στη σωματική και ψυχική υγεία, έτοιμη να τις ενδυναμώσει ή να τις διαλύσει!

Κυρίες και κύριοι,

Ένας χαιρετισμός στην ημερίδα για τον Έρωτα που ξεκίνησε με τον Ησίοδο, ας κλείσει με τον Νικηφόρο Βρεττάκο που τον βρίσκουμε σε μια έξαρση σύγχρονης ποιητικής αύρας πλατωνικού χαρακτήρα:

Δεν ξέρω, μα δεν έμεινε καθόλου σκοτάδι.
Ο ήλιος χύθηκε μέσα μου από χίλιες πληγές.
Και τούτη τη λευκότητα που σε περιβάλλω
δε θα τη βρεις ούτε στις Άλπεις, γιατί αυτός ο αγέρας
στριφογυρνά ως εκεί ψηλά και το χιόνι λερώνεται.
Και στο λευκό τριαντάφυλλο βρίσκεις μια ιδέα σκόνης.
Το τέλειο θαύμα θα το βρεις μοναχά μες στον άνθρωπο:
λευκές εκτάσεις που ακτινοβολούν αληθινά
στο σύμπαν και υπερέχουν. Το πιο καθαρό πράγμα λοιπόν της δημιουργίας
δεν είναι το λυκόφως, ούτε ο ουρανός που καθρεφτίζεται μες στο ποτάμι,
ούτε ο ήλιος πάνω στις μηλιάς τ' άνθη.
Είναι η αγάπη.

Εδώ είναι και ο Έρωτας!

Σας ευχαριστώ!